Хмара Н.В. Проблеми соціалізації дітей із мовленнєвими порушеннями / Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [„Проблеми соціалізації молодших школярів”] (Херсон, 24-25 грудня 2003 р.) та матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. [”Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у Європейському контексті”] (Херсон, 19-20 квітня 2004 р.) / М-во освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т. – Херсон: Айлант, 2004 – С. 60-64.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

УДК 370/260

Хмара Н. В.

Сьогодні в Україні набирає сили програма дванадцятирічного навчання у загальноосвітніх школах. У зв’язку з цим діти приходять до школи і включаються у навчальну діяльність не з семи, а з шести років. І добре відома “криза семи років” плавно починає переходити у “кризу шести років”. Адже передумовами учбової діяльності у шестирічного школяра є ті ж самі перетворення психіки, що складають зміст “кризи семи років”. Перехід від дошкільного дитинства до шкільного – якісний стрибок у розвитку дитини. Визначається він не лише фактом зарахування до школи або віком (шість чи сім років), а ще й дозріванням фізіологічних систем організму, формуванням певних якостей психіки і особистості. Не дивлячись на загальну акселерацію, цей вік для дітей залишається досить складним періодом, і не всі діти, що переступили шкільний поріг, психологічно являються школярами. У цьому випадку говорять про неготовність їх до школи, що є передумовою виникнення такого явища як шкільна дезадаптація. Останнім часом педагоги та психологи все частіше стикаються з проблемою шкільної дезадаптації, яку можна розглядати у цьому віці як синонім асоціалізації дитини, що свідчить про актуальність даної проблеми. Небажання ходити до школи, виконувати домашнє завдання, втомлюваність дитини, погіршення загального стану здоров’я, нервові зриви, розвиток неврозів – досить розповсюдженні скарги батьків. Зі свого боку вчителя бачать, як важко деяким дітям сидіти на уроці,

бути уважними, зібраними, охайними, як формується у таких дітей негативне відношення до школи, не складаються стосунки з однокласниками. Метою нашої статті є спроба визначення причин цієї проблеми і шляхів її розв'язання.

У сучасній літературі поняття дезадаптації розглядається з різних позицій. У загальному випадку адаптація розуміється як процес активного пристосування людини до мінливих умов навколишнього середовища, насамперед соціальних. Навколишнє соціальне середовище може ставити до людини вимоги, адаптація до яких ускладнена через її індивідуальні чи вікові особливості, як наслідок виникає ймовірність розвитку соціальної, психічної або соматичної напруженості, а це – загроза винекнення дезадаптації.

Що ж розуміється під поняттям "шкільна дезадаптація"? На сьогоднішній день в якості наукового це поняття досі не має однозначного тлумачення, його ще не має ні в педагогічній енциклопедії нового видання, ні в одному із сучасних психолого-педагогічних словників. Дане становище пояснюється лише недостатнім вивченням цієї проблеми. Але існує багато спроб визначити поняття шкільної дезадаптації.

Розглянемо деякі з них.

Г. Кумарина, доктор педагогічних наук, розуміє під шкільною дезадаптацією порушення і відхилення, які виникають у дитини під впливом школи, шкільних вимог або спровоковані учбовою діяльністю, учбовими невдачами [2].

А. Лєскова-Савицька визначає це поняття як утворення неадекватних механізмів пристосування дитини до школи у формі порушень навчання і поведінки, конфліктних відхилень, психогенних захворювань і реакцій, підвищеного рівня тривожності, "збоїв" в індивідуальному розвитку [3].

Психолог Войнов В. говорить про шкільну дезадаптацію як про результат актуалізації психофізіологічних дисфункцій, що викликані ускладненням життя дитини на фоні сензитивного періоду розвитку [1].

З вищесказаних визначень ми бачимо, що це поняття може розумітися як у суто педагогічному, так і у психофізіологічному значеннях. Але, на нашу

думку, недостатньо настільки складному явищу давати однобічну характеристику, і тому при його аналізі слід враховувати декілька поглядів на цю проблему.

Можливість виникнення шкільної дезадаптації у дитини залежить від великої кількості найрізноманітніших факторів: освітнього рівня батьків, складу родини (повна чи неповна), методів виховання, стану здоров'я дитини, особливостей її розвитку, починаючи з ембріонального періоду. Майже усі причини можна умовно поділити на три групи. До першої відносяться неправильні методи виховання в родині. До другої – порушення в системі відносин у школі. До третьої – індивідуальні особливості психофізіологічного розвитку дитини. Остання група є найчисельнішою. До неї можна віднести:

- невисокий інтелектуальний потенціал;
- синдром дефіциту уваги з гіперактивністю;
- синдром мінімальної мозкової дисфункції;
- труднощі у вольовій регуляції;
- несформованість мотивації навчання і відсутність готовності до школи;
- сензитивність до несприятливих впливів навколишнього середовища, підвищена чутливість нервової системи, інертність нервових процесів;
- підвищений рівень тривожності дитини, агресивність, замкнутість;
- соматичне ослаблення і т. д.

Також до цієї групи слід віднести такий серйозний фактор як мовленнєві порушення. Адже у дев'яноста відсотках такі порушення свідчать не тільки самі про себе, але й про наявність цілої низки вищеперелічених відхилень. Слід звернути увагу і на дітей, які на момент вступу до школи не мають мовленнєвих порушень, але мали їх у минулому. Це викликано тим, що корекція мовлення не завжди означає корекцію індивідуальних особливостей дитини.

Нами було організовано спостереження за дітьми, яке почалося з другого тижня їх приходу до школи і триває вже другий рік. Вже на третьому тижні спостереження було виявлено 23,3% дітей із значними складнощами в

адаптації, із них у 16,7% були наявні мовленнєві порушення. На початок другого півріччя, як наслідок роботи з цими дітьми вчителя, психолога, логопеда, батьків, прояви дезадаптації залишилися лише у 13,4% дітей, з них у 10% такі прояви були наслідком логопедичних вад. На сьогоднішній момент саме у цих 10% дітей ще досі не подолані дезадаптивні явища. У багатьох з них спостерігаються значні труднощі у навчанні внаслідок яскравих проявів дисграфії. У 3,4% відмічається загальне соматичне ослаблення, неврози, характерні прояви негативізму, що є наслідком дезадаптації, яка в свою чергу виникла із-за відсутності своєчасної корекції мовлення, нерозуміння батьками ситуації і їх високими вимогами до своїх дітей.

Отже, ми бачимо, що особливою проблемою є адаптація дітей з тими чи іншими відхиленнями у мовленнєвому розвитку. Чому ж логопедичні порушення так негативно впливають на навчальну діяльність і індивідуальні особливості дітей? Перш за все у дітей-логопатів, особливо це стосується тих, у кого значні мовленнєві розлади, менш сформоване ставлення до розумової діяльності, фонд діючих знань недостатній, низький понятійний словник, недорозвинута дрібна моторика рук, недорозвинуті увага і сприйняття, слабка пізнавальна діяльність, відсутня значима шкільна мотивація, без якої подальше навчання неможливе. Не сформована в достатній мірі комунікативна функція, яку забезпечують мотиви спілкування з дорослими, та зі своїми однолітками. Недоліки в розвитку дитини ведуть до труднощів в оволодінні навчальною діяльністю, складнощів у взаєминах з вчителями й однокласниками, а іноді і з батьками. Адже відношення дитини з ровесниками у школі визначаються тепер не тільки тим, який одноліток у грі, але й тим, як він навчається, що про нього каже вчитель і т. п. Відношення між дитиною і батьками в основному будуються на результатах діяльності дитини, його успіхах чи неуспіхах у навчальній діяльності.

На тлі невдач з’являються первинні зовнішні прояви дезадаптації: неуспішність, порушення поведінки. Що в свою чергу веде до винекнення вторинних проявів: негативного ставлення однолітків, вчителів, неправильного

педагогічного підходу, низького соціального статусу у колективі. Все це викликає соматичні порушення і стан емоційного дискомфорту: небажання ходити до школи, відмова від навчання, плаксивість, хворобливість.

Якщо своєчасно не провести корекційної роботи з усунення дезадаптації і її причин, то у майбутньому можуть спостерігатися наступні наслідки:

- подальші відхилення в поведінці, формування асоціальної спрямованості, правопорушення;
- формування негативних особистісних якостей, подальші порушення психологічного розвитку;
- виникнення соматичної і нервовопсихічної патології.

Заходи щодо подолання дезадаптації повинні бути спрямовані на усунення першопричин, мати системний характер і бути чітко організованими. Крім цього необхідно спеціально вчити дитину навчатися: звертати на неї увагу і повертатися до виконання завдання, якщо вона відволікається, давати спеціальні завдання на усвідомлення способу дії, формувати самоконтроль: вчити перевіряти, находити власні помилки, заохочувати будь-які самовиправлення, навіть якщо через них виникає бруд. Доки самоконтроль недостатньо сформований, є необхідним підвищений контроль з боку педагога.

Важливими моментами в організації корекційних занять є:

- вибір форми корекційної роботи;
- розробка програми корекційного курсу, до якої входять як корекція логопедичних порушень, так і психологічних;
- визначення необхідної періодичності і тривалості занять;
- організація співробітництва з психологом, вчителями і батьками дитини;
- підготовка місця проведення занять і наочного матеріалу.

Корекційна робота психологічних порушень повинна бути спрямована на:

- розвиток пізнавальних процесів;
- розвиток мотиваційної сфери;
- розвиток довільності;

- корекцію тривожності;
- розвиток навичок спілкування у групі;
- корекцію агресивності.

Але повноцінна корекційна робота часто просто не може бути проведена. Це пов’язано з наступними проблемами:

- з недостатнім рівнем організації систематичної і контрольованої роботи шкільного логопеда, його взаємозв’язку з вчителем, психологом і батьками. Адже для такої роботи в багатьох випадках не створюється належних умов і досить часто вона здійснюється завдяки ініціативі самих спеціалістів;
- з якістю освіти батьків стосовно закономірностей психофізіологічного й мовленнєвого розвитку дитини, яка в багатьох випадках майже відсутня;
- з недостатньою освітою вчителів стосовно специфіки дітей з відхиленнями у мовленнєвому, розумовому, психологічному розвитку дитини.

Аналіз даної проблеми дозволяє зробити наступні висновки:

- по-перше, діти-логопати неодмінно входять до „групи ризику” стосовно шкільної дезадаптації і взагалі успішності навчання. Отже, вони потребують особливої уваги з боку вчителів, логопедів, психологів, батьків та інших;
- по-друге, загальноосвітні школи потребують системних перетворень педагогічного процесу, його диференціації та індивідуалізації, разом з цим необхідні якісна організація і контроль роботи шкільного логопеда;
- по-третє, очевидною стає потреба у підвищенні якості освіти вчителів і батьків стосовно закономірностей психофізіологічного й мовленнєвого розвитку дитини і специфіки його порушенн.

Перспективами подальшого дослідження є спроба розв’язання цих проблем, яке допоможе вчасно і якісно організувати не тільки усунення

логопедичних порушень, але й попередити виникнення явищ шкільної дезадаптації.

Література:

1. Войнов В.Б. К проблеме психофизиологической оценки успешности адаптации детей к школьным условиям // Мир психологии.– 2002. – №1. – С. 134–142.
2. Кумарина Г. Школьная дезадаптация: признаки и способы предупреждения // Народное образование. – 2002. – №1. – С.111–121.
3. Лєскова-Савицька А. Проблема дезадаптації першокласників // Психолог. – 2003. – Серпень 29-32 (77-80). – С. 30–39.
4. Особенности психического развития детей 6–7-летнего возраста / Под ред. Д. Б. Эльконина, А.Л. Венгера. – М.: Педагогика, 1988. – 136с.